

A migráció hatása Temerin népességnövekedésére és etnikai szerkezetének átalakulására

The effect of migration on the population development and changing ethnic structure of Temerin

NAGY IMRE, TÁTRAI PATRIK

Bevezetés

Temerin város az azonos nevű község¹ székhelye Újvidék (Novi Sad) közvetlen vonzáskörzetében, a tartományi központtól mindössze 20 km-re. A Vajdaság Dél-bácskai körzetének középső részén helyezkedik el, kedvező forgalmi helyzetben. Keleten a zsabljai (Žabalj), északon a szenttamási (Srbobran), nyugaton a verbászi (Vrbas), délen pedig az újvidéki községekkel határos. Temerin község – a székhelyen kívül – magába foglalja még Tiszaistvánfalva (Járek, Bački Jarak) és Bácsszőreg (Szőreg, Hadiknépe, Sirig) településeket is.

Temerin népességszáma az utóbbi bő százötven év során, 1850 és 2011 között három és félszeresére emelkedett. A 2011-es népszámlálás szerint a községben 28 287 lakos élt,² míg magában Temerinben 19 613 főt számláltak össze.

A lényegében folyamatosnak mondható népességnövekedés egyik legfontosabb forrása a bevándorlás, melyet a 20. század közepéig elsősorban a község kedvező mezőgazdasági adottsága, később pedig a tartományi főváros, Újvidék közelsége indukált. Az a tény, hogy a községből könnyen elérhetőek voltak az újvidéki (főként) ipari üzemek, a múlt század hatvanas-hetvenes éveitől sok betelepülőt vonzott Temerin község településeire. Az ezredfordulót követően pedig a településen mind több újvidéki telepedett le, a közeli, több mint kétszázézer lakosú nagyvárosból kitelepülők számára a viszonylag olcsó ingatlanárak és a vállalkozási lehetőségek egyaránt vonzóknak bizonyultak.

Temerin a Tisza menti magyar etnikai tömb déli peremén, a szerb–magyar kontaktzónában helyezkedik el, környezetében azonban elsősorban szerb többségű településeket találunk. Éppen ezért magyar szemszögből nyelvszíjget helyzetű településnek tekinthető (1. melléklet). Temerin etnikailag vegyes (szerb és magyar) lakosságú település, amely az 1990-es évek közepéig magyar többségű

volt. Az etnikai arányok – feszültségekkel és konfliktusokkal kísért – megváltozása az 1990-es évek háborús eseményeihez, elsősorban a szerb menekültek településre érkezéséhez köthető. Temerin neve leginkább mint a szerb–magyar (helyenként nyílt) etnikai konfliktusok színhelye, szimbóluma szerepel többször is a híradásokban.

Tanulmányunkban azt a folyamatot vizsgáljuk fel, hogy az elmúlt két évszázadban hogyan változott – döntően a migráció hatására – a település etnikai szerkezete, az egyes etnikai csoportok településen belüli megoszlása, és ez mennyiben, milyen módon járulhatott hozzá a – főként fiatalok csoportos utcai és szórakozóhelyi verekedésében megnyilvánuló – többnyire etnikai indíttatású feszültséghez, konfliktushoz.

Migráció és az etnikai szerkezet változásai

1918 előtt

Temerin etnikai összetétele az elmúlt fél évezredben többször is alapjaiban és meglehetősen gyorsan változott. A középkori, döntően magyarok által lakott település a mohácsi csata időszakában elnéptelenedett, a magyarok helyét a 16. század folyamán főként raškai szerb lakosság foglalta el. A 18. századot megelőzően viszonylag gyér népességszámú település a 18. században leginkább a bevándorlás hatására gyarapodott. A betelepülők a század első felében főként sajkásvidéki szerbek, később, elsősorban az 1781–1782-es szervezett telepítés alkalmával pedig magyarok (Mészáros 1969, 16.; Ökrész 1999, 112). Ebben az időszakban a szerbek aránya 80%, a magyaroké 20% körül mozgott. Az 1780-as évektől a magyarok spontán, nem szervezett bevándorlása jelentős méreteket öltött, így egy évtized leforgása alatt arányuk már a 40%-ot is elérte (Mészáros 1969). Ebben az időszakban, az 1790-es évek végén jelentek meg az első német (sváb) családok is a településen (Wier 1995, 26.).

A kibontakozó vegyes etnikai kép a Szécsen család 1796-os birtokszerzése után hamar megváltozott. Mivel az új földesúr jobbágysorba akarta kényszeríteni az addig – katonai szolgálatai okán – meglehetősen függetlenséget élvező szerb lakosságot, ezért utóbbiak kollektíve úgy döntöttek, hogy a Sajakásvidékre költöznek, ahol 1800-ban új falut alapítottak Gyurgyevó (Sajakásgyörgye, Đurđevo) néven. Az elvándorolt lakosokat szervezett telepítéssel igyekeztek pótolni főként Pest, Heves és Nógrád megyékből (Mészáros 1969, 22.). Így a 19. század elején a falu lakossága már csak római katolikusokból, túlnyomórészt magyarokból és mintegy 30 német családból állt, akik elsősorban Mórról, Császártöltésről és Hajósról érkeztek (Wier 1995, 26.).

A 19. században a lakosság számának növekedését csak a szabadságharc törte meg. 1848-ban Temerin hadi cselekmények színhelye lett, leégett, lakossága elmenekült és csak 1850-ben tért vissza. Ekkor az osztrák népszámlálás szerint több mint ötezer lakosának 92%-a magyar, 6,5%-a német volt. A településen kisebb cigány és zsidó közösség is élt (1. táblázat).

A 19. század második felében a népesség gyarapodása töretlen volt, forrását elsősorban a természetes szaporodás adta, bár a német lakosság bevándorlása is jelentős volt. A bevándorlás mellett 1875 és 1890 között a német lakosság Amerikába vándorlásának első hullámát is regisztrálták, amely főképp a szomszédos Tiszaistvánfalva német lakosságát érintette (Ristanović, Jokić 2006).³ A temerini német lakosság száma a 20. század elején, az 1900-as és az 1910-es népszámlálások szerint jelentősen csökkent, ennek hátterében azonban a nyelvi magyarosodás – más (pl. német) megközelítésben magyarosítás (Wier 1995, 30.) – állt.⁴

1. táblázat: Temerin lakosságának etnikai összetétele, 1783–2011 (%)
Ethnic composition of Temerin's population, 1783–2011 (%)

Év	A lakosság száma	Ebből					összesen
		magyar	német	szerb	jugoszláv	egyéb	
1783	1 842	19,5		80,5		0,0	100,0
1790	2 923	42,8		57,2		0,0	100,0
1799	2 940	45,2		54,8		0,0	100,0
1850	5 528	92,2	6,5	0,0		1,3	100,0
1857	6 639	93,0	6,4	0,0		0,6	100,0
1880	7 865	81,2	12,9	0,2		5,7	100,0
1890	8 543	86,5	13,3	0,1		0,2	100,0
1900	9 518	91,5	8,3	0,1		0,1	100,0
1910	9 768	97,2	2,4	0,3		0,1	100,0
1921	9 927	87,1	11,5	0,7		0,8	100,0
1931	11 290	77,2	9,2	12,7		0,9	100,0
1941	11 035	91,2	8,1	0,3		0,4	100,0
1948	11 438	82,9	..	16,6		0,6	100,0
1953	11 621	80,8	..	17,6	0,2	1,5	100,0
1961	12 705	78,1	0,0	20,2	0,2	1,5	100,0
1971	13 584	73,2	0,2	24,1	1,0	1,5	100,0
1981	14 875	65,8	..	28,2	4,2	1,9	100,0
1991	16 971	55,9	0,1	35,4	5,4	3,1	100,0
2002	19 216	42,6	0,1	50,3	1,6	5,4	100,0
2011	19 613	37,3	0,0	55,8	0,5	6,4	100,0

.. = nincs adat. Megjegyzés: 1790-ben és 1799-ben a római katolikusokat magyarként vettük számba, azonban elenyésző hányadban németek és szlovákok is lehetnek közöttük. A 2011-es etnikai összetétel a szerzők becslése a község etnikai adatai alapján. Források: 1790, 1850, 1857: Mészáros 1969; 1799: Ökrész 1999; 1880, 1890, 1900, 1910, 1941: magyar népszámlálások anyanyelvi adatai; 1921, 1931: jugoszláv népszámlálások anyanyelvi adatai; 1948–2011: jugoszláv és szerb népszámlálások nemzetiségi adatai.

1919 és 1991 között

Az első világháborút követő államhatalom-váltás jelentős változásokat idézett elő az etnikai szerkezetben. Mivel a mai Temerin község területén a szláv lakosság aránya elhanyagolható volt, az új Szerb–Horvát–Szlovén Királyság – biztosítandó a terület hosszú távú birtoklását – kulcsfontosságúnak tekintette a terület délszláv jellegének erősítését (lásd Mirnics 2001). Ezt két módon, a kisebbségek számának csökkentésével, valamint a délszláv nemzetiségek betelepítésével kívánta elérni. Így a főhatalomváltást követően magyar közalkalmazottak, birtokosok, értelmiségiek távoztak nagyobb számban, ami azonban a főként mezőgazdasági jellegű Temerint kevésbé érintette. Ezzel szemben a „szabad” földterületekre, majorságokra szerb háborús veteránokat, ún. dobrovoljácokat telepítettek. Ilyen telepítés történt 1919–1920-ban Temerin és Tiszaistvánfalva között, ahol 98 külföldi (amerikai és oroszországi szerb) és Bosanska Krajinából, Likából és Hercegovinából származó szerb családot telepítettek le a Fernbach-birtokra. A Temerinhez tartozó új település a Staro Đurđevo (Kolónia) nevet kapta (Danilović, Oklješa, Milojević 1991).⁵ Staro Đurđevóba 1920 és 1941 között 226 szerb családot telepítettek főként Bosznia-Hercegovinából (118 család), Horvátországból (61), a Vajdaságból (20), Szerbiából (4) és Szlovéniából (2). Az őslakos magyarok és németek, valamint a betelepített szerbek között már a kezdetektől voltak feszültségek, azonban a rendkívül nehéz körülmények közé került telepeseket segítették is a helyiek (Bukurov 1969; Mészáros 1969, 178.). A két világháború közötti időszak másik jelentős telepítésével jött létre 1927-ben Temerin szomszédságában a mai Bácsszőreg település, amelyet elsősorban vajdasági, boszniai, montenegrói és dalmáciai dobrovoljácok népesítettek be (Danilović, Oklješa, Milojević 1991, 8–9.).

Az időszak gazdasági visszaesése, valamint a kisebbségek (magyarok, németek) számára kedvezőtlen földreform és földosztás az 1920-as években a kisebbségek számottevő kivándorlásához vezetett. Temerinből főleg magyar mezőgazdasági munkások távoztak Észak- és Latin-Amerikába, de németek is emigráltak (Temerinből és Tiszaistvánfalváról egyaránt) Észak-Amerikába, Ausztriába és Németországba (Mészáros 1969, 123.). Így jelentősen nőtt a temerini szerb közösség lélekszáma (pár tíz főről másfél ezerre), akik túlnyomórészt Staro Đurđevo településrészen laktak. A magyarok számát a kivándorlás és a németek disszimilációja csökkentette, így lélekszámuk – a magyar uralom időszakához képest – mintegy nyolcszáz fővel csökkent. A németek létszáma – a két világháború közti kivándorlásuk ellenére – számottevően nőtt, melyből jelentős azok száma, akik korábban magyarnak vallották magukat (1. táblázat).

1941-ben Magyarország visszaszerezte Bácskát, benne Temerint. A két világháború között érkezett telepeseket elüldözték, többeket meggyilkoltak (Danilović, Oklješa, Milojević 1991, 4–5.), helyükre magyarok kerültek: Bácsszőregre 199 bukovinai (hadikfalvi) székely családot telepítettek, ezért a település új neve Hadiknépe lett. Az 1942. januári újvidéki és sajkásvidéki razzia és vérengzés elérte Temerin zsidó la-

kosságát is. Mindezek következtében már az 1941-es magyar népszámlálás időpontjában visszaálltak a 30 évvel korábbi etnikai állapotok.

1944-ben a helyzet megfordult. A német csapatok visszavonulásakor a temerini németek 80%-a elmenekült, csak kevesen várták meg a szerb partizánok bosszúját (Wier 1995, 31.). Ugyanígy elmenekültek a bukovinai székelyek és az 1941 után betelepedett magyarok. A hátramaradt németeket (és a magyarok egy részét) a Tiszaistvánfalván működő koncentrációs táborba terelték.⁶ A túlélő németeket később Németországba deportálták.

A háború és az ismételt hatalomváltás után visszatértek a Bácsszőrőre és Staro Đurđevóbról 1941-ben elmenekült, elűldözött lakosok (Danilović, Oklješa, Milojević 1991). Az újonnan megüresedett településekre, az elmenekült, kitelepített német és magyar lakosság helyére pedig az akkori néphatalom tervszerűen telepített lakosokat (kolonizáció), hivatalosan gazdasági (földosztás után a földek művelése) és szociális okokkal (szegények, rászoruló birtokhoz juttatása) magyarázva, ám a háttérben a kolonizációnak etnikai indokai is voltak. Az 1945–1948 közötti időszakban a Vajdaságon kívülről 3191 telepés (az 1948-as lakosság szám 21%-a) érkezett Temerin községbe, túlnyomó többségük a kiürült Tiszaistvánfalvára (2. táblázat) (Đurđev 1995). A telepések az akkori Jugoszlávia fejletlenebb területeiről, főként Bosznia-Hercegovinából (a Prijedor, Bihaći, Banja Luka-i, Livnói, Drvari járásokból), és Horvátország periferikus területeiről, valamint a Vajdaság más községeiből érkeztek (Ristanović, Jokić 2006, 53.). A telepések döntően szerb nemzetiségűek voltak.

A háborús események és a migrációs folyamatok hatására ebben az időszakban Temerin népességszáma stagnált. A németek helyét szerb és magyar lakosság foglalta el, így a település etnikai szerkezete egyszerűsödött: magyarok és szerbek éltek csak itt jelentősebb számban.

A kolonizációt követő években a község területére történő betelepülés már spontán, tervszerűtlen volt, de állandósult. Ebben a migrációs hálózatok is szerepet játszottak: a már itt élők hívták és segítették otthon maradt rokonságukat, ismerőseiket a letelepedésben (Bukurov 1969). A bevándorlás az 1950-es évek végén és az 1970-es évek második felében volt a legintenzívebb, ezen időszakok-

2. táblázat: Az 1945 és 1948 között Temerin községbe más tagköztársaságokból érkező telepések száma településenként

Settlers from other states arriving in Temerin between 1945 and 1948, according to their former place of residence

Település	A telepések száma	A telepések száma a település 1948-as lélekszámának %-ában	A telepések származási helye			
			Bosznia-Hercegovina	Horvátország	Szerbia	Montenegró
Temerin	876	7,7	712	139	13	12
Tiszaistvánfalva	2242	92,0	2190	48	4	0
Bácsszőrő	73	5,3	55	18	0	0

Forrás: Đurđev 1995, 87–93.

ban évente több mint 300 ember érkezett a községbe: főként Tiszaistvánfalvára és Bácsszőregre. A Temerinbe más tagköztársaságokból bevándorló – döntően szerb – lakosság elsősorban a kolonista településrészbe, Staro Đurđevóba költözött. A Temerin községbe bevándorlók többsége Bosznia-Hercegovinából származott vagy Horvátországból és a Vajdaság más településeiről érkezett (Đurđev 1995, 105.). Staro Đurđevóban például a Bosznia északnyugati részén fekvő Ključ opštinából származó bevándorlók jelentek meg nagy számban. Összességében az 1948–1991 közötti időszakban a község migrációs egyenlege végig pozitív volt (évi 8-9‰ körül), és az idő előrehaladtával a csökkenő természetes szaporodás miatt egyre nagyobb jelentőségre tett szert a népesség gyarapodásában (Ristanović, Jokić 2006, 56.).

Az időszak etnikai folyamatait áttekintve megállapítható, hogy a spontán migrációnak kiemelt szerepe volt az etnikai arányok eltolódásában. Így 1948 és 1991 között a szerb lakosság száma 1,9 ezerről 6 ezer főre, részaránya 17-ről 35%-ra nőtt. Mindeközben a magyar lakosság száma összességében stagnált (1971-ig enyhén nőtt, utána enyhén csökkent), ami elsősorban csökkenő természetes szaporodásukkal, az 1960-as évek második felétől pedig külföldi munkavállalásukkal magyarázható (Mirnic 1993). Ebben az időszakban mind a Vajdaságban, mind Temerinben egyre népszerűbb lett a jugoszláv nemzetiségi kategória, amely 1953-tól szerepelt a népszámlálási íveken (Jokić, Ristanović 2006). A magukat jugoszlávnak vallók száma az 1971-es népszámlálástól kezdett el meredeken emelkedni, 1991-ben már a Vajdaság lakosságának 8,7%-a, Temerin népességének pedig 5,4%-a vallott jugoszláv nemzetiséget. E kategória elsősorban a városokban, valamint a kisebbségek – jugoszláviai léptékben különösen a boszniai muzulmánok (Bottlik 2010) – körében vált népszerűvé, ami több okra vezethető vissza. Ezek közül a legfontosabb, hogy egy etnikailag semleges kategóriáról van szó, amely mégis értelmezhető az államhoz való „hűség”, lojalitás megnyilvánulásaként. Így a kisebbségek számára különösen vonzó volt, hiszen lehetővé tette a kisebbségi státuszból való szimbolikus kiszabadulást, úgy, hogy közben nem kellett az adott tagköztársaság többségéhez tartozónak (a temerinek esetében szerbnek) vallaniuk magukat. Ugyanígy a vegyes házasságban született gyerekeknek sem kellett választaniuk szülei nemzetisége közül (lásd Goek 2007, 158.; Jokić, Ristanović 2006, 396.). Ráadásul a kor pozitív multietnikus tapasztalata egyre többek számára tette vonzóvá ezt a választást. Az 1991-es népszámlálás szerint a két nagyobb etnikai csoport, illetve a jugoszlávok mellett lényegében az összes Vajdaságban honos nemzetiség képviseltette magát a településen, ami a Vajdaságon belüli migráció jelentőségére hívja fel a figyelmet.

1991 után

Az 1991-ben kirobbant polgárháború, Jugoszlávia szétesése, a feléledő nacionalizmusok véget vetettek mind a korábbi évtizedek migrációs jellemzőinek, mind a békés együttélésnek. 1991–2002 között közel hatezer ember telepedett le a

község településein,⁷ ami még a második világháború utáni betelepítés mértékét is felülmúlja. Így ezen időszak vándorlási egyenlege a korábbi 8-9%-os értékről 13,2%-ra nőtt. Mivel a természetes szaporodás ebben az évtizedben már negatívba fordult, a népesség száma egyedül a bevándorlásnak köszönhetően nőtt.

A bevándorlók többségét a menekültek adták. A 2002-es népszámlálás adatai szerint a község lakosságának 13,5%-a volt menekült, ami jelentősen meghaladta a vajdasági átlagot (9,2%) (Ristanović, Jokić 2006, 57.). Temerinbe az 1991 és 1996 közötti időszakban 3444 menekült települt (az 1991-es lakosságszám 20%-a) (Kocsis, Kicošev 1998), ez a magyar többségű települések közül mind számában, mind arányában kiemelkedő érték. Temerin népszerűsége a menekültek körében két fő okra vezethető vissza. Egyrészt a település urbanizált térségben, kiváló forgalmi helyzetben, Újvidék közelében található, ami megélhetést, boldogulást kínál az érkezőknek (Kocsis, Kicošev 1998). Másrészt fontos szerepet játszottak azok a migrációs hálózatok is, amelyek a megelőző évtizedekben is folyamatosan biztosították a kapcsolatot Temerin és a kibocsátó területek, főként Bosznia-Hercegovina és Horvátország periferikus, szerblakta részei között. Így nem meglepő, hogy a községben letelepült menekültek 54%-a Bosznia-Hercegovinából, 44%-a Horvátországból érkezett. 95%-uk szerb nemzetiségű volt, a többiek nemzetisége részben ismeretlen, részben vegyes házasságban élő horvát és muszlimán volt (Ristanović, Jokić 2006, 56.).

Ugyanakkor a magyaránú bevándorlás mellett felerősödött az elvándorlás is. Elsősorban a magyar nemzetiségűek számát apasztotta a katonai behívók, a nacionalista légkör és a háború nyomán fellépő gazdasági válság elől történő külföldre költözés; ráadásul a szelektív migráció révén (főként a fiatalabbak távoztak) fokozódott a helyben maradtak elöregedése. Ennek következtében rendkívüli módon lecsökkent a helyben született népesség aránya. Míg 1981-ben még a község lakosainak 63%-a helyben született, addig ez 1991-re 58,3%-ra, 2002-re pedig 49,7%-ra csökkent (3. táblázat) (Ristanović, Jokić 2006, 53.).

2002 és 2011 között a népesség száma a község egészét nézve stagnált, Temerin esetében enyhén (2%-kal) nőtt. Részletes statisztikák hiányában csak feltételezhetjük, hogy a népesség gyarapodása mögött még mindig a szerb lakosság bevándorlása áll, hiszen a természetes szaporodás már az 1990-es évek óta negatív tartományba esik, illetve a magyarok kivándorlása tovább folytatódott.⁸

3. táblázat: A Temerin községbe telepedett népesség a letelepedés ideje szerint, a 2002-es népszámlálás időpontjában
Temerin's population in 2002, according to the period of settlement

Összlakosság	Helyben született	Betelepedett lakosság (fő)						
		1940-ig	1941-1945	1946-1960	1961-1970	1971-1981	1981-1990	1991-2002
28 275	14 057	118	189	1689	1374	1962	2523	5812
100,0%	49,7%	0,4%	0,7%	6,0%	4,9%	6,9%	8,9%	20,6%

Forrás: Ristanović, Jokić 2006. 53.

4. táblázat: Temerin község főbb nemzetiségeinek lélekszáma és átlagos életkora 2002, 2011
Ethnic structure of Temerin, and average age of the population, 2002, 2011

Nemzetiség	2002		2011	
	Lélekszám (fő)	Átlagos életkor (év)	Lélekszám (fő)	Átlagos életkor (év)
Szerb	18 155	37,1	19 112	39,7
Magyar	8 341	41,7	7 460	43,4
Horvát	196	46,9	165	53,0
Jugoszláv	407	31,7	122	43,1
Regionális	61	32,7	262	32,8
<i>Összesen</i>	<i>28 275</i>	<i>38,3</i>	<i>28 287</i>	<i>40,5</i>

Forrás: RZS 2003, 2013 alapján saját szerkesztés.

Az 1991 óta eltelt két évtizedben tehát gyökeresen megváltoztak az etnikai arányok. A szerbek száma a bevándorlás és a menekültek érkezésének hatására ötezer fővel nőtt (azaz majdnem megduplázódott). Ezzel szemben a magyarok száma – a körükben tapasztalható természetes fogyás és elvándorlás következtében – több mint kétezer fővel csökkent. Mindezek következtében a két nemzetiség aránya megfordult, a szerbek abszolút többségbe kerültek (1. táblázat). A folyamat valószínűleg a közeljövőben sem fog megváltozni, hiszen a 2002-es és a 2011-es népszámlálás alapján a magyar (és a többi kisebbségi csoport) elöregedése jelentős, így számuk és arányuk további csökkenése várható – még a migrációs hatások nélkül is (4. táblázat).

A vizsgált időszak másik jelentős változása a jugoszláv nemzetiségűek számának drasztikus (majdnem tizedére történő) visszaesése. Ennek hátterében a polgárháború, a felerősödő nacionalizmus és a jugoszláv állam szétesése állnak – ezáltal pedig szertefoszlottak a pozitív jugoszláv multietnikus tapasztalatok. Ugyanakkor a többes etnikai kötődésűek (pl. vegyes házasságból származók), a kisebbségi származásúak és azok egy része, akik számára az etnicitás nem központi kérdés, egyre inkább új identitáskategóriát választanak maguknak, így növekszik azok száma, akik regionális, vajdasági identitásúnak vallják magukat, illetve akik az etnicitást firtató kérdésre nem válaszolnak.⁹

Temerin etnikai térszerkezetének átalakulása

A vázolt migrációs és etnikai folyamatok Temerin városképén, morfológiai átalakulásán is nyomon követhetők. A 2. katonai felmérés 1866-ban készült szelvénye szerint a 19. századi Temerin még a mainál jóval kisebb területen, a 19. század végén megépített vasúttól északra helyezkedett el (2. melléklet). A lakosság mintegy 10%-át kitevő németek többsége a település északkeleti részén, a mai Népfront (Narodnog Fronta) utca környékén élt. A 19. század végén, az 1890-es évektől kezdtek el benépesülni és később (a 20. század első felében) összenőni azok a telep, amelyeket ma Telep néven ismer a helyi lakosság, a központtól északra.

Az 1919-es államhatalom-váltást követően Temerin és Tiszaistvánfalva között kezdett kiépülni Staro Đurđevo, amely akkor még nem épült egybe Temerinnel. Mindkét világháború után elsősorban ide érkeztek szerb telepések a földreform keretében. Ugyanakkor a két világháború között és főként a szocializmus időszakában – a migrációs hálózatok hatására – a szerb bevándorlók zöme is ebbe a városrészbe érkezett, így népességszáma a szűken értelmezett Temerinnel dinamikusan nőtt. A lakosságszám növekedése miatt már az 1970-es évektől fokozatosan egy települési alközpont is kialakult itt, mivel Temerin központja 2-3 km-re helyezkedik el. Napjainkban Staro Đurđevóban több mint ötezen laknak, közülük a magyarok száma alacsony, kb. 100-150 fő, akik többnyire a városrész északi szélén élnek.

A 20. század első felében tehát szegregált térszerkezet alakult ki: északon, a régi városrészben a magyarok, délen, az új részen a szerbek laktak. Ugyanakkor a második világháború után a német lakosság helyét szerb telepések foglalták el, majd az 1950-es évektől a felélenkülő térbeli mobilitás végleg feloldotta a lakóhelyi szegregációt. Ebben közrejátszottak a szocialista időszakban a város központjában felépített tömbházak, amelyekben ún. szolidaritási lakások voltak, melyeket nagyon olcsón lehetett megkapni különféle politikai, valamint szociális okokból, és ahova elsősorban szerb lakosság költözött, illetve őket költöztették be.¹⁰ A szocialista időszakban nemcsak vertikálisan (tömbházak), hanem horizontálisan is tovább terjeszkedett a város. Az 1970-es és 1980-as években épültek be például a 22-es blokk, a Nagycyep és a Heréskert nevű részek. Fontos azonban leszögezni, hogy sem ezek a telepek, sem a 2. mellékletben magyar vagy szerb etnikai többséggel ábrázolt egyéb részek nem kizárólagos lakóhelyei az egyes etnikai csoportoknak, azaz nem beszélhetünk etnikailag homogén városrészekről.¹¹

A lakóhelyi szegregáció mértéke az 1990-es években a szerb menekültek megjelenésével ismét nőtt, hiszen nagy részük a várostól északra, az újonnan kialakított, hivatalosan Kendergyárnak (Kudeljara), míg a helyiek által csak Šešeljtelepnek (Šešeljgrad) hívott területen lakik. E telep állami és önkormányzati forrásokból épült,¹² Temerintől pedig egy lakatlan sáv választja el. A menekültek megjelenése egyrészt jelentősen befolyásolta a lakosság demográfiai összetételét, másrészt színre lépésükkel megváltoztak a gazdasági jellemzők is: erősödött az innováció, nőtt a vállalkozások száma (főként a szolgáltatások és a vendéglátás terén). Ugyanakkor nőtt a munkaerő-kínálat is, amely több esetben konkurenciát jelentett az őshonos helyieknek. Egyes szerzők ebben is látják az etnikai feszültségek okát (Ristanović, Jokić 2006, 57.).

Temerin az elmúlt évtizedben is bevándorlási célterület maradt. A – szerbiai viszonylatban – dinamikusan fejlődő tartományi központ, Újvidék közelsége (munkalehetőségek) és a kedvező helyi gazdasági körülmények fontos vonzó tényezők, a kisvárosi környezet és olcsó ingatlanárak pedig a szuburbanizációt serkentik. Mindezek az etnikai szegregáció ellen ható tényezők, hiszen a régi városrész, a központ üres házaiba a kiköltöző, kiháló magyarok helyére többnyire szerb lakosok költöznek. Így bár napjainkban is megfigyelhető az egyes

etnikai csoportok területi koncentrálttsága, valódi lakóhelyi szegregáció csak a legújabb településrész, a Šešeljtelep esetében figyelhető meg. Utóbbi azonban egyaránt értelmezhető etnikai alapú, valamint őslakos és bevándorló közötti területi elkülönülésként.

Összefoglalás, következtetések

Az elmúlt bő kétszáz év temerini népességmozgásai többször is alapjában formálták át a település etnikai összetételét. Az elmúlt évszázad migrációs folyamatairól megállapítható, hogy azok jelentősen függtek a hatalmi viszonyoktól és a mindenkori hatalom céljától, amely ebben az időszakban szinte kizárólagosan a nemzetépítést és az etnikai homogenizációt jelentette.

A település etnikai szerkezetének átalakulása meglehetősen gyorsan zajlott/zajlik: ne feledjük, hogy az első világháború előtt szerbek gyakorlatilag nem laktak Temerinben, ma pedig már a lakosság több mint 55%-át adják. E folyamat azonban nem mehetett volna végbe, ha Temerin nem kínál kedvező életfeltételeket, ha a költözéstől nem lehetett volna pozitív változást remélni az egyéni élethelyzetekben. A 20. század első felében a település kedvező mezőgazdasági adottságai, a század '60-as éveitől elsősorban a helyi ipar és szolgáltatások és egyre inkább Újvidék közelsége jelentették a fő vonzó tényezőt a Jugoszlávia belső periferiáiról érkező telepések, bevándorlók számára.

A fenti folyamat másik jellemzője, hogy a vándorlás iránya bár követi a fejlettségi különbségeket, mégis etnikai alapú migrációról beszélhetünk, hiszen a letelepedő lakosság döntő többsége boszniai és horvátországi szerb, egyéb nemzetiségek (elsősorban vegyes házasságban élők) a Vajdaságon kívülről alig érkeztek. A helyi szerb közösség alapjait a délszláv állam telepítései teremtették meg, azonban a közösség gyarapodását, a folytatódó bevándorlást a migrációs hálózatok által biztosított információk és segítség alapozták meg.

Felmerül a kérdés, hogy mindez hogyan járul hozzá a Temerinben tapasztalt etnikai feszültségekhez, miért egyedi Temerin e tekintetben, máshol miért nincsenek ilyen súlyos, fizikai agresszióban is kifejeződő problémák.

Véleményünk szerint a magyarázat az etnikai szerkezet gyors átalakulásában keresendő, amely felborította a település korábbi hatalmi viszonyait. A két világháború közötti időszakban a mintegy kilencezer magyarra jutó másfél ezer szerb telepes nem kérdőjelezhetette meg a magyarok vezető pozícióját, ráadásul jelentős volt a két nemzetiség közötti térbeli elkülönülés is, amely csökkentette az esetleges súrlódási felületet. A magyarok a későbbi telepítések és bevándorlás időszakában is még három-négyszer annyian voltak, mint a szerbek, így természetes volt, hogy az alapvetően magyar közegben a szerb migránsoknak is alkalmazkodniuk kellett valamilyen mértékben (pl. a magyar nyelv elsajátításával). Ekkor a szegregáció mértéke már csökkent, ami a bevándorlók integráció-

ját elősegítette. Mindezt támogatta a titói Jugoszlávia felszínén hirdetett és dicsőített multikulturalizmusa, továbbá az a relatív jólét, amely segített áthidalni a felmerülő etnikai alapú problémákat.

A helyzet a délszláv háború kitörésével változott meg gyökeresen. A háború és hatásai (nacionalista légkör kialakulása, gazdasági válság, menekültek érkezése) alapjaiban borította fel az addigi interetnikus viszonyokat és a település etnikai hierarchiáját. Az addigi legnagyobb menekülthullámmal a szerbek kerültek többségbe, így immáron nem volt szükség a magyarok érdekeinek bármilyen figyelembevételére, az újonnan érkezőknek nem kellett a korábbi helyi többséghez (azaz a magyarokhoz) semmilyen módon sem alkalmazkodniuk. Ugyanakkor a menekültek kiváltságos helyzete (pl. külső hatalmi, média- és anyagi támogatás), egy csoportjának gyors előmenetele, erősödő gazdasági pozíciói nemcsak a magyarokban, a helyi szerbekben is aggodalmat keltettek, elsősorban a hatalmi viszonyok megváltozása miatt. A felszínen tehát a menekültek alkalmazkodásának hiánya, „balkáni“ viselkedése a feszültségek forrása, valójában a hatalmi és gazdasági érdekellentétek okoznak problémát.

Három csoport között azonosítható törésvonal: ezek a magyarok, a helyi (egyébként szintén migráns gyökerű) szerbek, valamint a menekült szerbek. Az aktuális érdekek szerint mindig a konfliktus azon oldalát lehet hangsúlyozni, amely az adott csoportnak érdekében áll: etnikai konfliktus magyarok és szerbek között vagy konfliktus az őslakosok és a menekültek között. Ebben a viszonyrendszerben a helyi szerbek jelentik a mérleg nyelvét.

Temerin helyzete a Vajdaságon belül azért egyedi, mert a népesség etnikai szerkezetének átalakulása viszonylag gyorsan zajlott le, illetve a folyamat úgy ment végbe, hogy miközben több ezer új lakos érkezett, az őshonos kisebbségek – kivándorlásuk ellenére is – jelentős számban éltek még a városban. Ráadásul a letelepített menekültek száma és aránya is a legnagyobbak közé tartozik a magyarlakta települések között. Ezek a számottevő és gyors változások teremtették meg a napjainkban is tapasztalható konfliktus alapját.

Jegyzetek

- 1 Szerbiában az alapszintű közigazgatási egység a község (opština). Ez olyan területi-közigazgatási egység, amelyben egy központi szerepkörű településhez – ahol a községi képviselő-testület is székel – több település is tartozik. A településeken belül több helyi közösség is létezhet, melyeknek saját státútumuk van, de nem képeznek önálló közigazgatási egységet. Helyi közösségek (mesna zajednica) a helyi lakosság (önkormányzati) érdekérvényesítésére alapíthatók a község területén egy-egy településen vagy településrészen. Temerin község három településből és négy helyi közösségből áll.
- 2 A statisztikai adatok jelentős része nem áll rendelkezésre Temerin településről, csak Temerin községről, éppen ezért az elemzésben esetenként a községi szintű adatokra támaszkodunk. Utóbbiak esetében mindig jelezzük, hogy az adatok a községre vonatkoznak.
- 3 Tiszaistvánfalva evangélikus német lakosságát 1787-ben telepítették az akkor Temerinhez tartozó Járekpusztára (Iványi, Virter 1909). A település a második világháború végéig homogen német lakosságú volt.

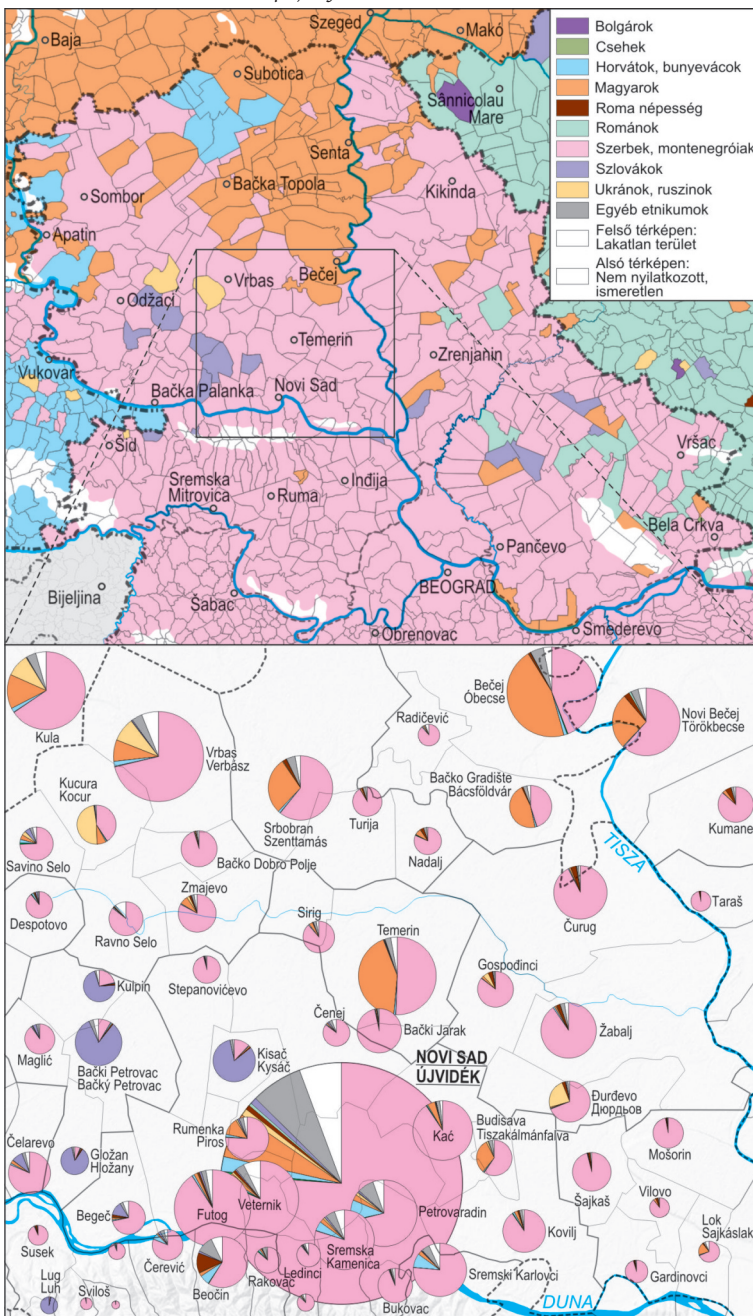
- 4 A magyarosodáshoz (vagy asszimilációhoz) a viszonylag sok vegyes házasság mellett az is hozzájárult, hogy a magyar idősokban Temerin ezer német lakosára nem jutott német iskola. A hatalomváltást követően azonban Temerinben is nyílt német iskola (Wier 1995).
- 5 A név tisztelgés a 120 évvel korábban Temerint elhagyó szerb lakosok előtt. Staro Đurđevo Temerin része lett (1970 óta a község negyedik helyi közösségét alkotja), ma már teljesen egybeépültek.
- 6 A szerb partizánok temerini magyar áldozatairól eltérő becslések vannak, a legújabb adatok szerint számuk 300 fő körül lehetett (Csorba 2011).
- 7 Ugyanakkor az 1990-es évek folyamán a Vöröskereszt adatai szerint mintegy tízezer menekült fordult meg Temerinben, de csak hatezren telepedtek le, a többiek továbbvándoroltak, máshová irányították őket, egy részük pedig visszatért Bosznia-Hercegovinába és Horvátországba. Számuk 1996-ban duzzadt a legnagyobbra, amikor is 6153-an voltak, ezer helyi lakosra 460 menekült jutott (Temerini Újság, 2008. december 18.).
- 8 Kincses és Takács (2010) vizsgálatai szerint a Magyarországon tartózkodó temerini szerb állampolgárok létszáma 2001-ben 174 fő, míg 2008-ban már 266 fő. A számok elsősorban a nagyságrend érzékeltetésére alkalmasak, a Temerinből Magyarországra áttelepültek pontos számát nem mutatják (pl. halálozás, állampolgárság megszerzése miatt).
- 9 A vajdasági identitás népszerűségét igazolja az elmúlt két népszámlálás (2002, 2011) is, ahol Temerin község egyre több lakosa regionális kötődést vallott a nemzetiséget firtató kérdésre (2002: 61 fő, 2011: 262 fő), hasonlóan a tartományi szintű folyamatokhoz. Ugyanígy a nemzeti-ségi kötődést nem deklarálók és az ismeretlenek száma is nőtt (2002: 670 fő, 2011: 753 fő). Ezzel párhuzamosan a jugoszláv nemzetiséget vallók száma drasztikusan csökkent (2002: 407 fő, 2011: 122 fő), így feltételezhetjük, hogy az etnikailag semleges jugoszláv kategória szerepét egyre inkább a regionális (vajdasági) kötődés (illetve a nemzeti-ségi kötődést vallani nem akarók) kategóriája váltja fel.
- 10 Több temerini és áttelepült magyar beszélgetőpartnerünk esetében megjelent a Vajdaság (vagy az adott település, pl. Temerin) tudatos, politikailag befolyásolt elszervezésnek narratívája. E narratíva szerint mind a világháborúk utáni telepítések, mind a szocialista időszak belső népeségmozgása, mind a délszláv háború után a menekültek elhelyezése egyfajta irányított migráció volt, melynek elhallgatott, de egyértelmű célja az etnikai arányok megváltoztatása volt. A narratíva az etnikai viszonyokat a hatalmi viszonyok függvényében értelmezi, példaként említve, hogy gazdasági és politikai vezető pozícióba csak a többségi nemzet tagjai kerülhettek/kerülhettek, alkalmasságtuktól függetlenül.
- 11 Ez alól kivételt jelent Staro Đurđevo, ahol a magyarok aránya nem haladja meg a 3%-ot, valamint a kizárólag menekültek által lakott Šešeljelelep.
- 12 Az 1990-es évek közepén a menekülteket öt hivatalos és két nem hivatalos központban szállásolták el. Ellátásukról leginkább a község gondoskodott. „A temerini község 50 lakást és hét ikerházat épített számukra, tíz házat adaptált, 223 családot építőanyaggal segített, jelképes összeg ellenében 161 építkezési telket osztott ki és számos kedvezményes hitelt folyósított.” (Temerini Újság, 2008. december 18.).

Irodalom

- Bottlik Zs. (2010): Etnikai térfolyamatok háttere Bosznia-Hercegovinában. *Földrajzi Közlemények*, 4., 443–461.
- Bukurov, B. (1969): Neke karakteristika stanovništva opštine Temerin. *Zbornik za prirodne nauke Matica Srpska*, 36., 5–28.
- Csorba B. (2011): *Szétszórtr csontjaink: cikkek, tanulmányok 1944–45-ről*. Szerző kiadása, Temerin
- Danilović, M., Oklješa, M., Milojević M. (1991): *Temerin*. Udruženje istraživača tržišta, Beograd
- Đurđev, B. (1995): *Posleratno naseljavanje Vojvodine*. Matica Srpska, Novi Sad

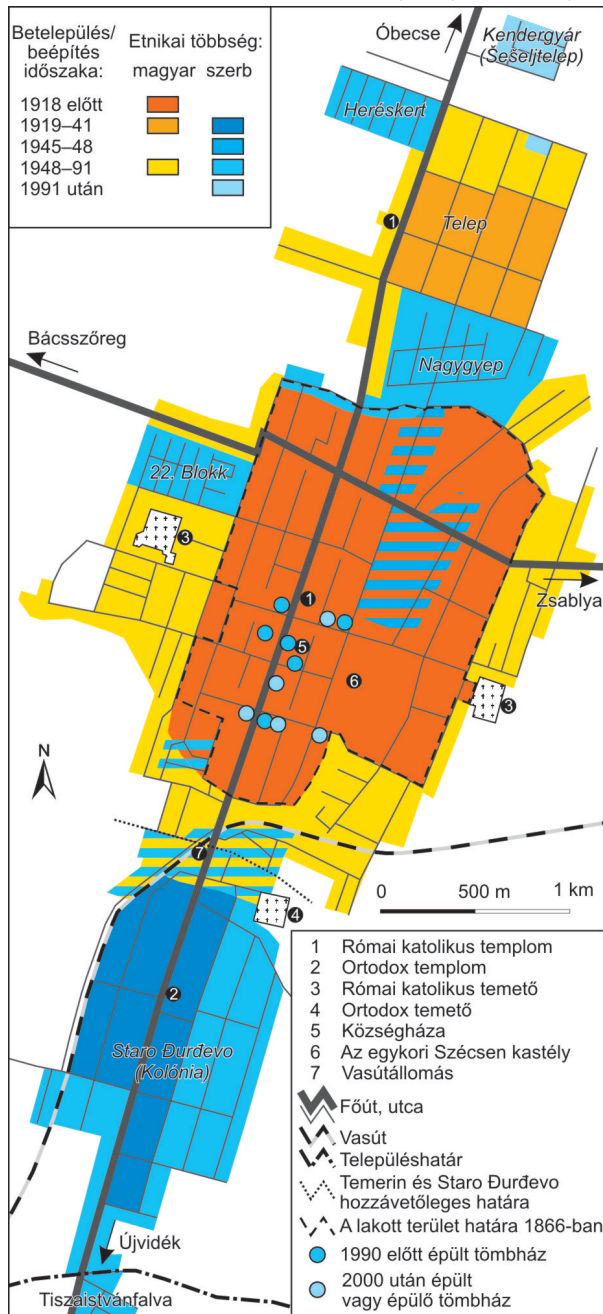
- Goeke, P. (2007): *Transnationale Migrationen. Post-jugoslawische Biografien in der Weltgesellschaft*. transcript Verlag, Bielefeld
- Iványi I., Virter F. (1909): Bács-Bodrog vármegye községei. In: Borovszky S. (szerk): *Bács-Bodrog vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest
- Jokić, I., Ristanović, B. (2006): Uzroci i posledice promena etničke struktura u opštini Temerin u 20. veku. *Zbornik Matice Srpske za društvene nauke*, 121., 391–398.
- Kicošev, S., Wastl-Walter, D., Nagy I., Ristić, D. (2013): Prostorno-urbani razvoj Temerina. *Zbornik radova Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo*, 41., 134–138.
- Kincses Á., Takács Z. (2010): Szerb állampolgárok Magyarországon. *Területi Statisztika*, 2., 183–197.
- Kocsis K., Kicošev, S. (1998): A menekültügy társadalmi–demográfiai aspektusai a Vajdaságban. *Regio*, 3., 63–74.
- Kocsis K., Tátrai P. (2012): *A Kárpát-Pannon-térség változó etnikai arculata – Changing Ethnic Patterns of the Carpatho-Pannonian Area*. MTA CSFK FI, Budapest
- Mészáros S. (1969): *Évszázadok viharában: Temerin története 1941-ig*. Községi Szkupstina, Temerin
- Mirnic K. (1993): *Kisebbségi sors*. Fórum Kiadó, Újvidék
- Mirnic K. (2001): Betelepítések, kitelepítések és vándormozgalmak. In: Gábrity Molnár I., Mirnic Zs. (szerk.): *Fészekhagyó vajdaságiak*. MTT, Szabadka, 9–75.
- Ökrész K. (1999): *Míg Temerinbe' magyar szántani fog...: fejezetek egy község múltjából*. Fórum Kiadó, Újvidék
- Ristanović, B., Jokić, I. (2006): *Opština Temerin. Regionalno geografska*. Univerzitet u Novom Sadu PMF, DGTH, Novi Sad
- RZS (2003): *Popis stanovništva 2002. Veroispovest, maternji jezik i nacionalna ili etnička pripadnost prema starosti i polu*. Republički zavod za statistiku, Beograd
- RZS (2013): *Popis stanovništva 2011. Veroispovest, maternji jezik i nacionalna pripadnost*. Republički zavod za statistiku, Beograd
- Wier, W. (1995): *Die deutschen Familien von Temerin*. Szerző kiadása, Hamm (Schriftenreihe zur donauschwäbischen Herkunftsforschung; 51.)

1. melléklet: A Vajdaság, illetve Temerin környékének etnikai térképe
Ethnic map of Vojvodina and the Temerin area

Forrás: Kocsis, Tátra 2012

2. melléklet: Az egyes etnikumok elhelyezkedése Temerinben a 21. század elején
 The location of ethnicities in Temerin at the beginning of 21st century

Forrás: Csorba Béla szóbeli közlése, illetve Kicošev, Wastl-Walter, Nagy, Ristić 2013 alapján saját szerkesztés.